

Van Gölü Havzasının Hukuki Statüsü ve Çevresel Koruma Rejimi *Legal Status and Ecosystem Protection Policies in the Lake Van Basin*

Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR

Dr. Öğr. Üy., YYÜ, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri ABD, Van, Türkiye.

Asst. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Division of Law, Van, Türkiye
Orcid: [0000-0002-3618-2104](https://orcid.org/0000-0002-3618-2104), gulcanazimlicilingir@yyu.edu.tr.

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Azimli Çilingir G. (2025). Legal Status Ecosystem Protection Policies in the Lake Van Basin. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue, 36-51

Azimli Çilingir G. (2025). Van Gölü Havzasının Hukuki Statüsü ve Çevresel Koruma Rejimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 36-51

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: March 17, 2025/ 17 Mart 2025

Accepted/Kabul Tarihi: October 1, 2025 / 1 Ekim 2025

Published/Yayın Tarihi: October 29, 2025/ 20 Ekim 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October/Ekim

Issue/Sayı: Special Issue/Özel Sayı

Pages/Sayfa: 36-51

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/lerl).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Van Gölü, Türkiye'nin doğusunda 3.713 km²'lik yüzölçümüyle, Van ve Bitlis illeri sınırları içinde yer alan ülkenin en büyük gölü ve dünyanın en büyük sodalı gölüdür. Göl çevresinde Van ilinin Tuşba, İpekyolu, Edremit, Gevaş, Muradiye, Erciş, Çaldıran, Gürpınar, Özalp ve Saray ilçeleri ile Bitlis ilinin Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan ilçeleri bulunmaktadır. Van Gölü, barındırdığı endemik canlılar (örneğin inci kefalı balığı) ve Van Gölü martısı gibi türlerle biyolojik çeşitlilik açısından büyük önem taşımaktadır. Van Gölü tek başına Ramsar Sözleşmesi'nin 9 kriterinden 8'ini karşılayan ender ekosistemlerden biridir. Bu yönleriyle bölge, korunması gereken doğal değerler barındırmaktadır. Göl çevresinde yaklaşık 1 milyon kişi yaşamaktadır ve bu nüfusun faaliyetleri gölde ciddi çevre sorunlarına yol açmıştır. Son yıllarda atık su kirliliği, su seviyesinde çekilme ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi sorunlar Van Gölü'nün ekosistemini tehdit etmektedir. Bu çalışma, Van Gölü Havzasının hukuki statüsünü ve çevresel koruma rejimini inceleyerek mevcut mevzuat ve yasal çerçeveyi, uygulama durumunu ve gelecek perspektiflerini ele almaktadır. İnceleme, ilgili Türk mevzuatı, özel koruma statüleri, uluslararası sözleşmeler ve Avrupa Birliği çevre politikaları kapsamında Van Gölü'nün durumunu değerlendirmekte; uygulamadaki sorunlara ve başarı örneklerine değinmekte; uzun vadeli koruma stratejileri ile hukuki/kurumsal öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Hukuk, Kamu Yönetimi, Yönetim, Politika, Van Gölü.

Abstract

Lake Van, located in the eastern part of Turkey and covering an area of 3,713 square kilometers, is the largest lake in the country and the largest soda lake in the world. Situated within the borders of the Van and Bitlis provinces, the lake is surrounded by several districts, including Tuşba, İpekyolu, Edremit, Gevaş, Muradiye, Erciş, Çaldıran, Gürpınar, Özalp, and Saray in Van province, as well as Adilcevaz, Ahlat, and Tatvan in Bitlis province. Lake Van holds significant ecological value due to its endemic species—such as the pearl mullet (**Alburnus tarichi**) and the Lake Van gull (**Larus armenicus**)—and represents one of the rare ecosystems in the world that meets 8 out of 9 criteria of the Ramsar Convention. In this respect, the region harbors natural assets that necessitate urgent and effective conservation measures. Approximately one million people reside around the lake, and anthropogenic activities have led to serious environmental challenges. In recent years, issues such as wastewater pollution, declining water levels, and loss of biodiversity have posed severe threats to the lake's ecosystem. This study conducts an in-depth analysis of the legal status and environmental protection regime of the Lake Van Basin. It examines the relevant Turkish legislation, specific conservation statuses, international agreements, and European Union environmental policies in assessing the current state of Lake Van. The study further addresses implementation challenges and success stories, and it provides long-term conservation strategies along with legal and institutional recommendations for the sustainable management of the lake's unique ecosystem.

Keywords

Law, Public Administration, Administration, Policy, Lake Van.

Giriş

Van Gölü, Türkiye'nin en büyük sodalı gölü olarak, ekolojik ve kültürel bakımdan yüksek bir öneme sahiptir. Ancak son yıllarda artan kirlilik, plansız yapılaşma ve yetersiz çevresel denetim, gölün ekosistemini tehdit etmektedir. Van Gölü, Anayasa'nın 56. maddesi bağlamında sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ile doğrudan ilişkili bir doğal varlıktır. Göl ve çevresi, 2872 Sayılı Çevre Kanunu başta olmak üzere çeşitli çevre mevzuatı kapsamında koruma altına alınmış; 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararı ile "Özel Çevre Koruma Bölgesi" ilan edilerek hukuki koruma düzeyi artırılmıştır. Bu statü, göl havzasında çevresel etki değerlendirmesi süreçlerini sıkılaştırmış ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını yeniden tanımlamıştır.

Ramsar Sözleşmesi'nin dokuz kriterinden sekizini karşılayan ender sulak alanlardan biri olan Van Gölü Havzası, korunması gereken doğal miraslar arasında yer almaktadır. Ancak göl çevresinde artan nüfus kontrolsüz yapılaşma, evsel ve endüstriyel atıklar ile su seviyesindeki azalma gibi faktörler, gölün ekosistemini tehdit etmektedir. Bu bağlamda, Van Gölü'nün çevresel sorunları yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda hukuki ve yönetsel düzeyde ele alınması gereken çok boyutlu bir mesele hâline gelmiştir. Bu çalışma, Van Gölü Havzası'nın hukuki statüsünü ve çevresel koruma rejimini inceleyerek mevcut mevzuatın yeterliliğini, uygulamadaki sorunları ve sürdürülebilir koruma politikaları geliştirme potansiyelini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Van Gölü, yüksek biyolojik çeşitliliğe ve tarihsel derinliğe sahip bir ekosistem olarak, Van ve Bitlis illerinin sınırları içerisinde yer almakta ve yöre halkı için hem ekonomik hem de sosyal bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada, çevre koruma hukuku bağlamında Van Gölü'ndeki mevcut hukuki düzenlemeler, Van Gölü havzasındaki mülkiyet hakları ve sınırları, çevresel sorunlar (kirlilik, su seviyesi değişimi, biyoçeşitlilik kaybı), yerel yönetimlerin rolü, uluslararası düzenlemeler ve uygulamadaki sorunlar ile çözüm önerileri ele alınmaktadır.

1. Mevzuat ve Yasal Çerçeve

Türkiye'de çevre ve su kaynaklarını korumaya yönelik kapsamlı bir yasal çerçeve bulunmaktadır.

1.1. Türkiye'deki Çevre ve Su Mevzuatı

Temel düzenleme, 1983 tarihli 2872 Sayılı Çevre Kanunu(18132 Sayılı Resmi Gazete, 1983) olup, bu kanun; çevrenin korunması, kirlenmenin önlenmesi ve kirlenlerin cezalandırılmasına ilişkin esasları belirlemektedir. Çevre Kanunu'nun 8. ve 20. maddeleri uyarınca su kaynaklarını kirleten gerçek ve tüzel kişilere idari para cezaları uygulanabilmektedir. Nitekim halihazırda Van Gölü'ne atılmadan atık su deşarj edenlere karşı Çevre Kanunu hükümleri işletilmektedir. Örneğin, 2024 yılında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı denetiminde Van Büyükşehir Belediyesi'nin atıksu arıtma tesisinden göle kaçak deşarj yapıldığı tespit edilmiş ve sorumlu kuruma 1.161.568 TL idari para cezası uygulanmıştır. Bakanlık yetkilileri, yapılan incelemeler sonucunda Van İleri Biyolojik Atıksu Arıtma Tesisi çıkışının, gerekli şartları sağlamadığını ve atılmadan göle atık su deşarj edildiğini tespit etmiştir. Bu durum, Çevre Kanunu'na aykırı bulunduğu için ceza kesilmiştir. Ayrıca kuruma, ilgili eksikliklerin giderilmesi ve yeniden deşarj izni alınması yönünde de bilgi verilmiştir (Anadolu Ajansı, 2024, Mart 8). Bu gelişme, Van Gölü'nün korunmasında denetim mekanizmasının etkinliğini ve kamu kurumlarının da mevzuata tabi tutulduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Su kaynaklarının korunmasında ikincil mevzuat da önemli rol oynar. 09/08/1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8'inci, 9'uncu, 11'inci, 12'nci, 15'inci ve 20'nci maddeleri ile 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 97'nci, 103'üncü ve 104'üncü maddelerine dayanılarak hazırlanan "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği; ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemek amacını taşımaktadır. Van Gölü Havzası'nda evsel ve endüstriyel atık suların arıtılmadan göle ulaşmaması için bu yönetmelikteki kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, bir diğer düzenleme olan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği (2872 sayılı Kanun md.10'a dayanır) göl havzasında planlanan projelerin çevresel etkilerinin önceden incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nca hazırlanan Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu'nda kapalı bir havza olan Van Gölü havzasında kirlilik kaynaklarının başında evsel ve endüstriyel atıksuların tam arıtılmadan alıcı ortama deşarjı olduğu belirtilmektedir. Bu raporda, kirliliğin başlıca

nedeninin, il merkezlerinde kanalizasyon şebekesinin olmaması veya yetersiz olması, ilçelerde ise evsel nitelikli atıksuların arıtılmaması olarak yer almaktadır(Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu, 2023).

Bununla birlikte, Türkiye’de doğrudan Van Gölü’ne özgü bir kanun bulunmamaktadır. Ancak bu yönde sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın uzun süredir dile getirdiği talepler bulunmaktadır. Özellikle çevre örgütleri, Van Gölü’nün mevcut çevre tehditleri karşısında korunabilmesi için TBMM’nin özel bir yasa çıkararak “Van Gölü Koruma Kanunu” adıyla kabul etmesi gerektiğini savunmaktadır (Yeşil Gazete, 2021). Yapılan akademik çalışmalar da, mevcut idari yapıda mevzuat boşluklarının (örn. su kaynaklarını entegre yönetecek çerçeve bir kanun eksikliği) Van Gölü Havzası gibi bölgelerde yönetim zorluklarına yol açtığına dikkat çekmektedir(Koyuncu ve Karakılıç, 2019: 175). Bu eksiklik, havza bazında kurumlar arası koordinasyonda boşluklar yaratmakta ve suyun korunmasına dair farklı kanunların dağınık uygulanmasına neden olabilmektedir. Yine de, su kaynakları yönetimine ilişkin çeşitli özel kanunlar mevcuttur: Örneğin 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, Türkiye’de su ürünlerinin korunması, üretimi ve denetlenmesiyle ilgili temel mevzuattır. 1971 yılında yürürlüğe giren bu kanun; su ürünlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak, balıkçılığı düzenlemek ve doğal yaşamı korumak amacıyla hazırlanmıştır. Bu kapsamda Van Gölü’nün endemik balığı olan inci kefalinin üreme döneminde avlanması yasaklanmış ve bu yasağın ihlali cezai yaptırıma bağlanmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı her yıl 15 Nisan – 15 Temmuz arasında Van Gölü’nde inci kefalı av yasağı uygulamakta, Jandarma ve Sahil Güvenlik ile ortak denetimler yapmaktadır. Denetimlerde, yasağı ihlal edenlere Su Ürünleri Kanunu’na muhalefetten para cezaları verilebilmektedir. Bu uygulama, ulusal balıkçılık mevzuatının Van Gölü ekosistemini korumada etkin kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Van Gölü için doğrudan özel bir kanun bulunmamasıyla birlikte, son yıllarda TBMM’de münhasır bir Van Gölü koruma kanunu çıkarılması yönünde girişimler olmuştur. 2016 yılında muhalefet milletvekilleri tarafından hazırlanıp sunulan “Van Gölü’nün Korunması Hakkında Kanun Teklifi”, göl ve çevresini “Van Gölü Koruma Alanı” ilan ederek özel bir koruma planı yapılmasını, kıyı alanlarında yapılaşmaya kısıt getirilmesini, kirlenmenin önlenmesini ve ekosistemin iyileştirilmesini amaçlıyordu. Kanun teklifi, Van Gölü Koruma Alanı sınırlarının ilgili bakanlıklar, yerel yönetimler ve STK’ların görüşüyle belirleneceğini, bölgede çevre ve imar mevzuatının özel esaslarla uygulanacağını detaylandırmaktaydı. Bu teklif yasalaşmadıysa da, benzer bir girişim yakın zamanda yeniden gündeme gelmiştir. 2023 yılında Van ve Bitlis illerini temsil eden 8 milletvekili, Van Gölü’nün karşı karşıya olduğu çeşitli tehlikelere dikkat çekerek, göldeki çekilme, atıkların göle dökülmesi, dip çamuru temizliği gibi konuların düzenlendiği ortak bir kanun teklifi sunmuştur(Van65haber.com,2023). “Van Gölü ve Havzasının Korunması Hakkında Kanun Teklifi” (Kasım 2023) adıyla sunulan bu öneri, göldeki kirlilik, su seviyesindeki düşüş, kıyı işgalleri, kaçak yapılaşma ve havzadaki diğer çevresel tehditlere bütüncül bir çözüm getirmeyi hedeflemektedir(Yıldız ve Deniz, 2005:25; Altay ve Doğu, 2018:191). Teklifte, Van Gölü Havzasının kanunla koruma altına alınması, özel bir yönetim planı hazırlanması ve çeşitli kurumların koordinasyonunun sağlanması öngörülmüştür. Henüz yasalaşma sürecinde olan bu tür teklifler, Van Gölü için özel bir yasal koruma rejimi oluşturulması yönünde siyasi iradenin oluşmaya başladığını göstermektedir.

Van Gölü havzasını ilgilendiren diğer önemli bir yasa da 3621 sayılı Kıyı Kanunu’dur. 3621 sayılı Kıyı Kanunu, Türkiye’de denizler ve doğal göllerin kıyı bölgelerini korumaya yönelik temel yasal düzenlemedir. Kanunun 4.maddesi’ne göre, kıyılar herkesin eşit ve serbest kullanımına açık olup, bu alanlarda kamu yararını ön planda tutmak zorunludur. Ayrıca 6. maddeye göre, doğal göllerde kıyı kenar çizgisinden itibaren 100 metre genişliğindeki alan yapılaşmaya kapalıdır (20495 Sayılı Resmî Gazete, 1990). Bu yasal çerçeveye göre Van Gölü sahilinde, kıyı kenar çizgisinden göle doğru olan alanlar tapuya konu olamaz; kıyı çizgisinden itibaren belirlenen sahil şeridinde ise ancak kamu yararına uygun, kanunda izin verilen yapı ve tesisler (örn. iskele, balıkçı barınağı, park ve rekreasyon alanları) bulunabilir. Ancak uygulamada bu kuralın tam olarak gözetilmediği, yasal çerçevenin mevcut olmasına karşın yerel uygulamada zaman zaman ihlal risklerinin bulunduğu ve Van Gölü kıyılarının mevzuata rağmen imara açılmaya çalışılabildiği görülmektedir.

2. Van Gölü Havzasında Mülkiyet Hakları ve Sınırları

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 43. maddesine göre kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu hüküm, deniz, göl ve akarsu kıyılarının özel mülkiyete konu olamayacağını ve bu alanların herkesin ortak kullanımına açık tutulması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Van Gölü’nün su yüzeyi ile doğal kıyı alanları, herhangi bir kişi veya kuruma ait özel mülkiyet kapsamına giremez. Gölün kendisi ve yatak alanı kamu malı niteliğindedir; yönetimi ve tasarrufu devlet adına ilgili kamu otoriteleri tarafından yürütülür. Bu doğrultuda Van Gölü üzerindeki kullanımlar (örneğin balıkçılık, ulaşım, bilimsel araştırma vb.) kamu düzenlemelerine tabidir ve göl suyu ile tabanının satışı veya özel mülk haline getirilmesi söz konusu değildir.

Van Gölü kıyısında Cumhurbaşkanlığı Köşkü yapılmasını mümkün kılan düzenleme, 28 Aralık 2022 tarihli ve 32057 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 7431 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" içerisinde yer almıştır. Bu torba yasa kapsamında, ayrıca Van Gölü kıyısında yer alan “Gevaş İnkaya” bölgesi, yapılaşmaya açılacak alanlar kapsamına dahil edilmiştir. Yasaya ekli krokiler ve listelerle birlikte, bu bölgede özel imar düzenlemesiyle yapılaşmanın önü açılmıştır. Ancak bu düzenleme, daha sonra Anayasa Mahkemesi’ne taşınmış ve Yüksek Mahkeme, söz konusu düzenlemeyi Anayasa’nın 2. maddesi (Cumhuriyetin nitelikleri), 43. maddesi (kıyılardan yararlanma) ve 56. maddesi (çevrenin korunması ve sağlık hakkı) ile bağdaşmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi kararında, denizden yararlanmanın ancak kıyıların herkesin kullanımına açık olmasıyla mümkün olabileceğini vurgulamış; bu doğrultuda, herkesin serbestçe faydalanabileceği kıyıların aynı zamanda kamu malı niteliği taşıdığını ifade etmiştir(AYM, E.2019/5, K.2019/53 T.26.06.2019). Ayrıca yalnızca ilgili yasal düzenleme değil, yasaya ekli krokiler de iptal edilmiştir. Bu krokilerde “köşk alanı” da yer almakta ve iptal kararıyla birlikte Van Gölü kıyısındaki bu yapılaşmanın hukuki meşruiyeti ortadan kalkmaktadır. Anayasa Mahkemesi’nin bu kararı, kıyıların kamusal niteliğini ve çevresel anayasal hakların üstünlüğünü teyit eden önemli bir içtihat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2.

Bitlis Ahlat, Van Gölü Kıyısı Cumhurbaşkanlığı Köşkü

Van Gölü Havzası'nda kıyı şeridi dışındaki alanlarda genel mülkiyet rejimi geçerlidir. Göl çevresindeki arazilerin bir kısmı hazine arazisi (devletin özel mülkiyetindeki topraklar) veya orman arazisi statüsünde olup kamu tüzel kişiliklerine aittir. Örneğin kıyı yakınlarında bulunan ve orman vasfı taşımayan bazı boş araziler Hazine'ye ait olabilir; bu alanların kullanımı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (Milli Emlak) veya ilgili belediyeler tarafından planlanır. Yine Van Gölü çevresindeki belli bölgeler, Milli Savunma, Ulaştırma veya Tarım gibi kamu kurumlarına tahsisli olabilir (örneğin sahil güvenlik tesisleri, DSİ tesisleri, meteoroloji istasyonu vb. var ise). Bunların dışında kalan özel mülkiyete konu araziler, göl kıyısına bitişik olabilmektedir ancak yukarıda belirtilen kıyı kenar çizgisinden göle doğru kısımları tapuya dahil değildir. Yani bir kişinin veya şirketin Van Gölü kenarında arazisi olsa bile, arazinin göle en yakın kısmından itibaren kıyı şeridi kamuya ait kalır ve malikin bu şeridi kapatma, dilediği gibi kullanma hakkı yoktur. Uygulamada, göl kıyısındaki özel parseller genellikle kıyı kenar çizgisine kadar sınırlandırılır ve tapuda bu çizgiye kadar mülkiyet gösterilir; çizginin göl tarafı tapu harici kamu alanıdır.

Yasal duruma rağmen, Van Gölü kıyılarında yıllardır fiilî işgal ve yapılaşma sorunları yaşanmaktadır. Göl çevresindeki bazı kamu kurumları ve özel kişiler, kıyı şeridini ihlal eden yapılar inşa etmiş veya alanları çitle çevirerek kapatmıştır. Örneğin gölün çeşitli kesimlerinde kamu kurumlarına ait sosyal tesisler, kamplar, dinlenme evleri bulunmaktadır. Bu yapılaşmaların önemli bir kısmı imar mevzuatına aykırı ve ruhsatsız durumdadır. Sonuç olarak Van Gölü kıyılarının hatırı sayılır bir bölümü fiilen kamuya kapatılmış veya doğal yapısı bozulmuştur. ,

Şekil 3.

Görselde, Van Gölü çevresindeki kıyı kanunu ihlalleri çerçevesinde inşa edilen kaçak yapıların kıyı şeridine olan yakınlığı havadan görüntülenmiştir. Görselde, yapılaşmanın yanı sıra kıyı şeridinde biriken atıklar ve erozyonun etkileri gözlemlenmektedir. Bu durum, hem Kıyı Kanunu hem de Çevre Kanunu açısından ciddi ihlallere işaret etmektedir (Demirören Haber Ajansı, 2023, 12 Temmuz).



Son dönemde merkezi idare ve belediyeler, Van Gölü kıyılarındaki kaçak ve hukuka aykırı yapılaşmayla mücadeleyi artırmıştır. Örneğin 2020 yılında Bitlis'in Tatvan ilçesinde, Van Gölü sahilindeki 14 dönümlük kamu arazisine vatandaşlarca izinsiz inşa edilmiş yapılar belediye tarafından yıkılmıştır. Bu olaydaki arazinin 9 dönümü imar planında park olarak terk edilmiş belediye mülkü, 5 dönümü ise doğrudan devletin hüküm ve tasarrufundaki kıyı alanı idi. Yetkili kurumlar (kaymakamlık ve belediye) koordinasyonu ile, bu alandaki çitler sökülüş, yapılar yıktırılmış ve arazi kamunun kullanımına geri kazandırılmıştır(Yılmaz ve Günay, 2021:581). Aynı şekilde Van Büyükşehir Belediyesi, 2022 yılında hazırladığı kıyı master planı ile göl çevresinde kaçak yapıları temizleme, kıyı alanlarını rekreasyona açma çalışmalarına başladığını duyurmuştur. Hukuka aykırı yapılaşmalara ilişkin tespitler yapılarak 3621 sayılı Kıyı Kanunu'na aykırı inşaatlara müdahale edilmektedir. Ayrıca yeni "Van Gölü Havzası Koruma Planı" kapsamında ilgili tüm belediyeler ve kurumlar arasında işbirliği platformu kurulması gündemdedir. Amaç, gölün etrafında bütünlük bir planlama ile hem çevrenin korunması hem de kıyıların halkın yararına uygun şekilde düzenlenmesidir(Turan, Gümüşgören, 2024: 30).

Sonuç olarak, Van Gölü havzasında mülkiyet rejimi anayasal ve yasal düzeyde açıktır. Göl ve kıyıları kamunun ortak malıdır, özel mülkiyete konu olamaz ve doğal yapısına uygun olarak korunup kullanılması esastır. Fiiliyatta yaşanan mülkiyet ve kullanım sorunları ise idari ve hukuki tedbirlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Doğal sit alanı ilanı ve çevre koruma projeleriyle birlikte, Van Gölü'nün hukuki statüsü güçlendirilmiş; mülkiyet ve kullanım konusunda daha sürdürülebilir bir yönetim anlayışına geçiş için adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, Van Gölü Havzası'nın gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılabilmesi için hem mevcut hukuki düzenlemelerin kararlılıkla uygulanması hem de gerekli görülen ilave koruma tedbirlerinin alınması büyük önem taşımaktadır.

3. Mevzuatın Uygulanması: Yerel Yönetimler ve Devlet Kurumları

Van Gölü Havzasında çevre mevzuatının uygulanması, hem yerel yönetimlerin hem de merkezi kurumların ortak sorumluluğundadır. Uygulamada zaman zaman kurumsal koordinasyon eksiklikleri ve denetim zaafları yaşansa da son yıllarda farkındalık ve icraatta artış gözlenmektedir. Çevre Kanunu ve ilgili yönetmeliklerin uygulaması, il düzeyinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri tarafından denetlenmektedir (Aküzüm, Çakmak ve Gökalp, 2010:69). Van ve Bitlis İl Müdürlükleri, göl havzasındaki belediyelerin atık su arıtma durumunu, sanayi tesislerinin deşarjlarını, katı atık sahalarını ve kıyı yapılaşmalarını periyodik olarak kontrol etmektedir. Bu denetimler sonucunda tespit edilen ihlaller için idari yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin, yukarıda belirtildiği gibi 2024 yılında Van Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (VASKİ) arıtma tesisinden göle artılmamış su verdiği tespit edilerek Bakanlıkça rekor bir para cezası kesilmiştir. Bu olay, kamu kurumlarının dahi kurallara aykırı davrandığında cezadan muaf tutulmadığını göstermiş, kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. VASKİ ise yaptığı açıklamada, 2021'de devreye giren arıtma tesisinin yetersiz kapasiteyle inşa edildiğini, günlük atık su debisinin %20-30'unun arıtılmadan göle deşarj olmak zorunda kaldığını ve bu sorunun yıllardır bilindiğini belirtmiştir (Vansesi Gazetesi, 2024). Kurum, sorunun çözümü için yeni bir ek arıtma tesisi yatırımına ihtiyaç duyulduğunu vurgulayarak ilgili bakanlıktan destek talep etmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerin altyapı eksikleri nedeniyle mevzuata tam uyum sağlayamadığını, ancak denetim mekanizmasının bu sorunları görünür kıldığını ortaya koymaktadır.

Diğer bir uygulama alanı, kıyıların korunması ve planlanmasıdır. Kıyı Kanunu'na aykırı yapılaşmaların engellenmesi, hem Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüklerinin hem de belediyelerin görevidir. Ne var ki Van Gölü çevresinde geçmişte inşa edilmiş çok sayıda resmi tesis, sosyal kamp ve kaçak yapı bulunmaktadır (Koyuncu ve Karakılçık, 2019:180). Kamu kurumlarına ait sosyal tesisler, dinlenme kampları ve özel mülkler göl kenarında yer kaplamakta, böylece kıyıların halka açık kalması ilkesi ihlal edilmektedir. Son yıllarda bu yapılardan bir kısmının kaldırılması veya geri çekilmesi gündeme gelmiştir.

Van Gölü Havzasında yerel yönetimler, çevre koruma projeleri geliştirme ve merkezi idare ile işbirliği yapma konusunda kritik aktörlerdir. Van Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri, gölün korunması amacıyla zaman zaman projeler başlatmışlardır. Örneğin Van Büyükşehir Belediyesi, göl kıyısındaki kirlenmeyi azaltmak için kıyı temizliği kampanyaları, halkı bilinçlendirme etkinlikleri düzenlemekte; yine 2021 yılından itibaren Van Büyükşehir Belediyesi tarafından Van Gölü'nde yürütülen dip çamuru temizliği çalışmasında bugüne kadar yaklaşık olarak 1 Milyon metreküp balçık ve dip çamuru temizliği yapılmıştır. Göl tabanında biriken dip çamurunun temizlenerek su kalitesinin iyileştirilmesi hedeflenen ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından desteklenen bu çalışma, 2025 yılı itibarıyla yeniden başlatılmıştır (van.bel.tr, 2025).

Şekil 4.

Van Gölü Dip Çamuru Temizliği Çalışması



Merkezi düzeyde, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı koordinasyonunda Van Gölü Havzası için özel çalışmalar yürütülmektedir. 2019'da yayımlanan "Van Gölü Havzası Koruma Eylem Planı ve Uygulama Programı"(Resmî Gazete, 2021, 4 Temmuz), ilgili tüm kurumlara somut görevler vermiştir. Bu planın takibi için bakanlık yetkilileri, valilikler, belediyeler, üniversite ve STK temsilcilerinin katılımıyla düzenli koordinasyon toplantıları yapılmaktadır. Ağustos 2024'de Bitlis Ahlat'ta gerçekleştirilen 6. Koordinasyon Toplantısı'nda, eylem planı kapsamındaki gelişmeler, sorunlar ve çözüm yolları değerlendirilmiştir (Gazetevan,2024). Toplantıya bakanlık yetkilileri, kaymakamlar, belediye başkanları, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve ilgili kurum amirleri katılmıştır. Bu düzeyde üst düzey katılımı yapılan toplantılar, havza koruma planının uygulanmasına verilen önemi göstermektedir. Toplantı sonucunda, bütün paydaş kurumların üzerine düşen sorumlulukları titizlikle yerine getirmesi ve yatırımların plan doğrultusunda tamamlanması vurgulanmıştır. Bu mekanizma, aslında AB çevre politikalarında öngörülen havza yönetim kurulları yaklaşımının bir yansımasıdır. Ancak bürokratik koordinasyon toplantılarının ötesinde, sahadaki icraatların sürekliliği önem arz etmektedir.

Özetle, Van Gölü Havzasında çevreyle ilgili yasal düzenlemeler teoride mevcut olup pratikte bunların hayata geçirilmesinde karma bir tablo söz konusudur. Olumlu gelişmeler arasında, denetimlerin yapılması ve cezai yaptırımların uygulanması, altyapı projelerinin devreye alınması ve kurumlar arası koordinasyon çabaları sayılabilir. Sorunlu alanlar ise, bazı yatırımların teknik eksiklikleri (arıtma tesisinin kapasite sorunu gibi), geçmişten gelen plansız yapılaşmaların halen tam çözülememiş olması(Turan, Gümüşören, 2024:29) ve kurumlar arası yetki/iletişim eksiklikleridir. Van Gölü'nün korunması, sadece çevresel değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları olan çok yönlü bir süreçtir. Van Gölü Havzası Koruma Eylem Planı ve Uygulama Programı, bu sürecin hukuki ve yönetsel temelini oluştursa da, başarı ancak çok düzeyli yönetim, güçlü denetim mekanizmaları ve toplum katılımıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla, uygulamada başarı için kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve yasal boşlukların giderilmesi gerektiği açıktır. Bu bağlamda, Van Gölü örneği Türkiye'de diğer doğal alanlar için de model oluşturabilecek niteliktedir.

4. Uluslararası Sözleşmeler ve AB Çevre Politikalarının Etkisi

Van Gölü Havzası, uluslararası çevre koruma sözleşmeleri ve Avrupa Birliği çevre politikaları açısından önemli bir konumdadır. Türkiye'nin taraf olduğu çeşitli uluslararası sözleşmeler, Van Gölü ve benzeri ekosistemlerin korunmasında hukuki çerçeveyi tamamlayıcı rol oynar. Özellikle Ramsar Sözleşmesi (1971 Sulak Alanların Korunması Sözleşmesi), sulak alanların sürdürülebilir kullanımını ve uluslararası öneme sahip alanların belirlenerek korunmasını amaçlamaktadır(T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021). Her ne kadar Van Gölü henüz Ramsar Listesi'nde yer almasa da, bilimsel değerlendirmeler bu havzanın Ramsar kriterlerinin büyük bölümünü karşıladığını göstermektedir. 2023 yılında Van'da düzenlenen Dünya Sulak Alanlar Günü Paneli'nde sunulan bildirgeye göre, Van Gölü Havzası'nda toplam 36 sulak alan bulunmaktadır. Bu sulak alanlar arasında en büyüğü olan Van Gölü, Ramsar Sözleşmesi'nin belirlediği dokuz kriterden sekizini karşılamaktadır. Bu durum, Van Gölü'nün ekolojik açıdan yalnızca ulusal değil, aynı zamanda uluslararası öneme sahip bir sulak alan olduğunu göstermektedir (Van Valiliği, 2023).

Havzadaki birçok küçük göl, sulak alan ve sazlık da ayrı ayrı uluslararası öneme sahip sulak alan özelliklerine sahiptir. Bu veriler ışığında bölgedeki çevreciler, Van Gölü ve çevresindeki sulak alanların Ramsar Sözleşmesi kapsamında korunmasını talep etmektedir. Ramsar kriterlerini karşılayan Erçek Gölü ve Arin Gölü gibi göllerin acilen Ramsar listesine dahil ettirilmesi ve uygun ulusal koruma statülerinin verilmesi önerilmektedir. Ramsar statüsü, Van Gölü'ne uluslararası tanınırlık kazandırarak koruma çabalarına küresel destek sağlayabilecektir.

Bir diğer önemli uluslararası çerçeve Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD)'dir. Türkiye, CBD'ye taraf olup ulusal biyolojik çeşitlilik stratejileri geliştirmektedir. Van Gölü Havzası, endemik türler (dünyada yalnızca burada yaşayan inci kefalı balığı gibi) ve göçmen kuşlar açısından yüksek biyolojik değere sahiptir. Sözleşme gereği Türkiye, bu türleri ve yaşam alanlarını korumakla yükümlüdür. Nitekim nesli küresel ölçekte tehlike altında olan Dikkuyruk (oxyura leucocephala) ördekleri ve flamingolar Van Gölü çevresindeki sulak alanlarda üremekte; Edremit Sazlığı gibi habitatlar bu açıdan kritik önemdedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Bu alanların korunması ulusal mevzuatla desteklenmezse, Türkiye'nin uluslararası taahhütleri de zedelenebilir. Yine Bern Sözleşmesi (Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi) kapsamında da Van Gölü Havzası'ndaki bazı kuş ve balık türleri koruma altındadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Bu sözleşmelerin getirdiği yükümlülükler, Van Gölü için eylem planları hazırlanmasında ve koruma bölgelerinin ilanında motivasyon oluşturmaktadır.

Türkiye, AB'ye uyum sürecinde su yönetimini havza ölçeğinde ele almaya başlamış ve 2011 sonrasında 25 havza için "Havza Koruma Eylem Planları" hazırlamıştır. Van Gölü Havzası da bu kapsamda ele alınarak 2013 yılında Van Gölü Havza Koruma Eylem Planı oluşturulmuştur (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2013). Bu plan, havzadaki yüzey ve yeraltı sularının miktar ve kalite durumunu tespit etmiş; kirlilik kaynaklarını belirlemiş; kirliliğin azaltılması ve ekosistemin iyileştirilmesi için kısa, orta, uzun vadeli önlemler ortaya koymuştu. Plan kapsamında Evsel atık suların kontrolü, endüstriyel atık su yönetimi, katı atık yönetimi, tarımsal yayılı kirlilik kontrolü, ağaçlandırma ve erozyon önleme, arıtma çamuru yönetimi, içme suyu havzalarının korunması, taşkın ve kuraklık yönetimi, izleme ve veri sistemleri gibi 15 başlık altında eylemler belirlenmiştir. Bu kapsamlı yaklaşım, büyük ölçüde AB Su Çerçeve Direktifi'nin entegre su yönetimi prensiplerine dayanmaktadır. Ayrıca AB Kentsel Atıksu Arıtımı Direktifi ve İçme Suyu Direktifi gibi mevzuat da Türkiye'de atık su arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması ve su kalitesinin izlenmesi konusunda etkili olmuştur Avrupa Birliği'nin 1991 yılında kabul ettiği Kentsel Atıksu Arıtımı Direktifi (91/271/EEC), nüfus yoğunluğu ve deşarj edilen atıksulara göre arıtma yükümlülükleri getirerek su kirliliğinin azaltılmasını hedeflemektedir. İçme Suyu Direktifi ise ilk kez 1998 yılında kabul edilmiş, 2020 yılında modern kirleticilere ve insan sağlığına yönelik risklere daha etkin yanıt vermek üzere güncellenmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021a; 2021b). Van Gölü çevresindeki şehirlerin atık su arıtma tesisleri kurması ve mevcutların iyileştirilmesi yönündeki yatırımlar, AB standartlarına uyum çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Keza 2021'de devreye giren Van Merkez İleri Biyolojik Arıtma Tesisi, AB normlarında arıtma yapma hedefiyle planlanmıştır. Tesisin kurulması ve işletilmesi sürecinde Van Büyükşehir Belediyesi ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı arasında etkin bir iş birliği yürütülmüştür. Bu durum, yerel yönetimlerin çevresel altyapı projelerindeki rolünü ve çevre koruma hukukunun çok düzeyli yönetim yapısını açıkça ortaya koymaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2021).

Avrupa Birliği'nin çevre politikaları içerisinde doğa koruma alanında da etkiler görülmektedir. AB'nin Natura 2000 ağı doğrudan Türkiye'de uygulanmasa da, ülkemizdeki önemli doğa alanlarının envanterlenmesi (örn. önemli Kuş Alanları, Önemli Bitki Alanları) ve korunması için AB destekli projeler yürütülmüştür. Van Gölü Havzası, Türkiye'nin belirlediği Ulusal Sulak Alan Envanteri içinde önemli bir yer tutmaktadır. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı verilerine göre, Van Gölü Havzası'nda yer alan 36 sulak alandan yalnızca 13'ü Ulusal Sulak Alan Envanteri'nde kayıtlıdır. Bunlardan 15'ine aynı zamanda doğal sit statüsü verilmiştir. Buna karşılık, geriye kalan 21 sulak alanın herhangi bir koruma statüsüne sahip olmadığı belirtilmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Bu veriler ışığında AB'nin habitat ve türlerin korunmasına yönelik yaklaşımları, Türkiye'nin bu alanları tescil etme ve yönetim planları hazırlama çalışmalarına dolaylı katkı sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye, 2021 yılında Paris İklim Anlaşması'na taraf olarak iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası taahhüt vermiştir. Türkiye, 2015 yılında imzalamış olmasına rağmen, Paris İklim Anlaşması'nı 2021 yılında resmen onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bu onay süreci, Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası sorumluluk üstlenmesini ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik taahhütlerde bulunmasını mümkün kılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021). İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri, kapalı bir havza olan Van Gölü için ciddi bir risk olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, AB'nin iklim politikaları ve uyum fonları, Van Gölü Havzası'nda iklim dirençliliğini artıracak projelere destek sağlama potansiyeline sahiptir. Örneğin, AB destekli iklim uyum projeleri kapsamında gölün kuraklığa dayanıklılığını artırmak, su yönetimini iyileştirmek ve ekosistemi güçlendirmek gibi konular gündeme gelebilir.

Özetle, Van Gölü Havzasının hukuki statüsü incelenirken, ulusal çevre mevzuatı (Çevre Kanunu, Kıyı Kanunu, Su Ürünleri Kanunu vb.), özel koruma statüsü girişimleri (doğal sit alanları, önerilen özel kanunlar) ve uluslararası çerçeveler (Ramsar, CBD, AB direktifleri) birlikte ele alınmalıdır. Mevzuat ve politikaların büyük ölçüde mevcut olduğu söylenebilir de, esas mesele bunların sahada uygulanması ve etkinliğidir. Bu nedenle aşağıda Van Gölü Havzasında mevzuatın uygulanma durumu, karşılaşılan çevresel sorunlar ve yürütülen çalışmalar değerlendirilmektedir.

5. Van Gölü'ndeki Çevresel Sorunlar

Van Gölü havzasında hâlihazırda yaşanan başlıca çevresel sorunlar, su kirliliği, su seviyesindeki değişimler (kuraklık/çekilme) ve biyolojik çeşitlilikteki azalma şeklinde özetlenebilir. Bu sorunlar çoğunlukla insan kaynaklı faaliyetlerin ve iklim etkilerinin bir sonucudur (Kadioğlu, 1995:21). Kirlilik sorunu, özellikle göle deşarj edilen evsel atık sular ve katı atıklar ile uzun yıllar kontrolsüz bırakılan sanayi ve tarımsal atıklar nedeniyle ciddi boyutlara ulaşmıştır. Van Gölü'ne kıyısı olan Van ve Bitlis illerinde, geçmişte kanalizasyon sularının büyük bölümü arıtılmadan doğrudan göle veya gölü besleyen derelere verilmiştir. Son yıllarda yeni arıtma tesislerinin devreye girmesiyle arıtma oranı yükselse de, nüfus artışı ve mevcut tesislerin tam randımanlı çalışmaması gibi nedenlerle göl halen kirlilik yükü altındadır. Van Gölü'nü kirleten unsurların büyük çoğunluğunun insan faaliyetlerinden kaynaklandığı, Van Ticaret ve Sanayi Odası'nın yaptığı bir çalışmada açıkça belirtilmiştir (Van Ticaret ve Sanayi Odası, 2020). Ayrıca evsel kanalizasyonlar, arıtılmadan dereye bağlanan atık su hatları, derelerden izinsiz kum-çakıl çıkarımı sonucu oluşan bulanıklık gibi sorunlar tek tek tespit edilmiştir. Gölün mavi-turkuaz doğal renginin yer yer gri-kahverengiye dönüştüğü, bazı kıyılarda su kalitesinin ciddi biçimde düştüğü görülmektedir. Van merkezinin atık su arıtma tesisi çıkışının doğrudan göle deşarj edilmesi de renk değişiminde etkili olmuştur.

Kirlilik sorununun bir diğer boyutu da katı atıklardır. Uzun yıllar Van ve çevresinde düzenli depolama tesisinin olmaması nedeniyle çöpler depolama alanlarında birikmiş, bazıları göl kıyılarına ve derelere yakın yerlerde konumlanmıştır. Bu da sızıntı sularıyla ve rüzgarla atıkların göle taşınmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Van Gölü'nü tehdit eden çevresel sorunlar arasında en öne çıkan unsur, insan kaynaklı kirlilik olup; bu durum gerek kamu kurumları gerekse yerel aktörler tarafından açık biçimde ortaya konulmaktadır. Nitekim Van Ticaret ve Sanayi Odası'nın (VANTSO) 2020'li yıllarda yaptığı bir çalışmada, gölü kirleten başlıca kaynakların evsel atık sular, kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği ve kontrolsüz yapılaşma olduğu vurgulanmıştır (Van Ticaret ve Sanayi Odası, 2020). Bu durum sadece yerel düzeyde değil, aynı zamanda ulusal politika belgelerinde de teyit edilmektedir. 2023 yılında Van ve Bitlis milletvekillerinin ortak imzasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun teklifinin gerekçesinde, "arıtma faaliyetleri ve evsel atıklardan dolayı yaşanan kirlilik" açıkça ilk sırada zikredilmiş; Van Gölü'nün korunması için ivedi ve etkili tedbirler alınması gerektiği ifade edilmiştir (TBMM, 2023). Bu vurgu, göl havzasındaki çevresel tehditlerin yalnızca bilimsel ve teknik bir mesele değil, aynı zamanda hukuki ve siyasal öncelik olarak da ele alındığını göstermektedir.

Van Gölü Havzası'nın karşı karşıya olduğu bir diğer kritik çevresel tehdit ise, su seviyesi değişimleri ve kuraklık riskidir. Küresel iklim değişikliğinin etkisiyle birlikte bölgede yağış rejiminde düzensizlikler yaşanmakta, sıcaklık değerleri artmakta ve bu durum gölün hidrolojik dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle son yıllarda gözlenen su seviyesindeki azalma, gölün ekosistemi kadar çevresindeki tarımsal faaliyetleri, içme ve kullanma suyu kaynaklarını da tehdit etmektedir (Sezen, 1996:62-63; Düzen, 2011:100-101)). Bu durum, sadece fiziksel bir su eksikliği meselesi değil, aynı zamanda iklim adaleti ve doğal kaynak yönetimi bakımından da değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir sorundur. Nitekim bu gelişmeler, Van Gölü'nün korunmasına yönelik politikaların sadece kirlilikle mücadeleyle değil, aynı zamanda iklim uyum stratejilerine de entegre edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (T.C. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022).

Sulak alanlar, barındırdıkları zengin biyolojik çeşitlilik sayesinde "doğal zenginlik müzeleri" olarak nitelendirilmekte; sahip oldukları ekolojik işlevler ve ekonomik katkılar nedeniyle yeryüzünün en kritik ekosistemleri arasında yer almaktadır (Aşur, 2017:508). Van Gölü, yalnızca Türkiye'nin değil, aynı zamanda dünyanın önemli kapalı havzalarından biri olarak kendine özgü bir ekosisteme sahiptir. Bu özgünlük, özellikle sodalı ve alkali yapıya uyum sağlamış endemik türlerin varlığıyla dikkat çeker. Gölün biyolojik çeşitliliğinin en bilinen örneği, sadece Van Gölü ve çevresindeki akarsularda yaşayabilen inci kefalı balığıdır. Bu tür, üreme dönemlerinde tatlı sulara göç ederek bölgenin ekolojik döngüsünde ve yerel ekonomisinde kritik rol oynar. Ancak artan kirlilik, kaçak avcılık, kıyı tahribatı ve iklim değişikliği gibi etkenler, hem inci kefalinin yaşam döngüsünü hem de göldeki genel ekolojik dengeyi tehdit etmektedir. Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar, göl kıyılarında yer alan sulak alanların daraldığını, sazlıkların azaldığını ve kuş göç yolları üzerindeki bu bölgenin habitat zenginliğinde gözle görülür bir düşüş yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum yalnızca tür çeşitliliğinin azalmasına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda ekosistem hizmetlerinin de zayıflamasına neden olmaktadır. Göl çevresinde sürdürülebilir yaşamın devamı için, biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik ekosistem temelli yasal ve idari tedbirlerin acilen hayata geçirilmesi gerekmektedir (Bekiroğlu, 2021:30).

Biyolojik çeşitlilik kaybına etki eden bir diğer önemli unsur, istilacı türlerin göl ekosistemine girmesi ve kirliliğin biyolojik etkileridir. Özellikle besin zincirinin bozulmasına yol açan bu türler, endemik organizmaların yaşam alanlarını tehdit etmektedir. Ayrıca evsel ve tarımsal atıklar yoluyla oluşan aşırı besin yüklemesi, oksijen azalmasına neden olarak sucul canlıların yaşama şansını azaltmaktadır (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2022). Bu durum, gölün yalnızca tür çeşitliliğini değil, ekosistem hizmetlerini de zayıflatmaktadır.

Özetle, Van Gölü Havzasında çevresel sorunlar birbirine bağlı bir yumağı andırmaktadır: Kirlilik su kalitesini düşürerek o bölgenin hayvan ve bitki yaşamını etkiler; su seviyesi düşüşü sulak alanları ve balık üremesini sekteye uğratır; her ikisi birlikte biyolojik çeşitliliği azaltır. Tüm bunlar da gölün doğal dengesini sarsarak uzun vadede geri dönüşü zor hasarlara yol açabilir. Bu nedenle, mevcut durumun iyileştirilmesi için kapsamlı önlemlerin alınması zorunluluk arz etmektedir. Ancak, Van Gölü'nün korunması, yalnızca çevresel bir görev değil, aynı zamanda anayasal bir yükümlülük ve kamu yararı ilkesinin de gereğidir. Göl havzasında yaşanan çevresel sorunların çözümü, güçlü hukuki altyapı ve etkin kamu politikaları aracılığıyla mümkündür. Bu bağlamda Van Gölü örneği, Türkiye'de diğer doğal alanların korunmasına yönelik uygulamalar için model teşkil edecek niteliktedir.

5.1. Uluslararası İşbirlikleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Potansiyel Gelişmeler

Van Gölü havzasının korunması, sadece ulusal çabalarla sınırlı kalmamalı, uluslararası işbirlikleri ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde desteklenmelidir. Gölün özgün yapısı ve yaşadığı sorunlar, küresel ölçekte de ilgi çekmektedir. Nitekim NASA'nın 2021'de düzenlediği Dünya Turnuvası adlı çevrim içi fotoğraf yarışmasında Van Gölü'nün astronotlarca çekilen fotoğrafı birinci seçilmiş ve dünya çapında tanıtılmıştır. Bu tür tanınırlıklar, uluslararası işbirliklerini çekmek için fırsat yaratmaktadır.

Şekil 5.

NASA'nın düzenlediği yarışmada birinci seçilen bu görsel, Van Gölü'nün eşsiz jeomorfolojik yapısını ve renk geçişlerini ortaya koymaktadır (Anadolu Ajansı, 2021,13 Nisan) .



Öncelikle, Ramsar Sözleşmesi bağlamında atılacak adımlar uluslararası desteği beraberinde getirecektir. Eğer Van Gölü ve havzasındaki uygun alanlar Ramsar listesine dahil edilirse, Türkiye bu alanların korunması için uluslararası finansman ve teknik destek imkanlarından yararlanabilir. Örneğin Ramsar'dan veya diğer uluslararası fonlardan teknik uzman desteği, yerel kapasite gelişimi için eğitim programları alınabilir. Dünyada kapalı havza göllerin yönetimi konusunda başarılı örnekler (mesela ABD'de Great Salt Lake, Afrika'da Tanganyika Gölü gibi) incelenerek Van Gölü'ne uygulanabilecek dersler çıkarılabilir(Wikipedia, 2025). Bu kapsamda uluslararası konferanslar ve çalıştaylar düzenlenip bilgi paylaşımı yapılabilir.

Avrupa Birliği ile işbirliği, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli bir potansiyeldir. AB'nin mali yardım programları (IPA gibi) çevre ve iklim alanında projeleri desteklemektedir. Van Gölü için AB hibe programlarından yararlanılabilir. BM Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye ofisi, geçmişte Burdur Gölü, Tuz Gölü gibi alanlarda projeler yürütmüş, yöre halkını alternatif geçim kaynaklarına yönlendirerek hem ekonomik hem ekolojik fayda sağlamıştır. Benzeri şekilde bir proje Van Gölü geleceği için fayda sağlayabilir. Sınır ötesi işbirliği bakımından ise, Van Gölü tek bir ülke (Türkiye) sınırlarında olsa da, havzanın iklimsel ve ekolojik dinamikleri bölgeseldir. İran ve diğer komşu ülkelerdeki çevresel deneyimler paylaşılabılır. Özellikle İran'daki Urmiye Gölü, Van Gölü'ne benzer şekilde kuraklık ve yanlış su kullanımı nedeniyle ciddi küçülme yaşamış bir kapalı havza gölüdür(Turan ve Bayrakdar,2020:15). Türkiye ve İran arasında bu konuda bilgi alışverişi ve uzman ziyareti gibi işbirlikleri her iki gölün yararına olabilir(Yıldız ve Deniz,2005:19). Sivil toplum ve uluslararası STK ağları da gelecekte daha fazla rol oynayabilir. Örneğin WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) 2020'lerde Türkiye'de sulak alan kayıpları üzerine uyarılar yayınlamış; Van Gölü'nün de risk altında olduğunu belirtmiştir(WWF Faaliyet Raporu, 2020:5). WWF gibi kuruluşların Van Gölü'ne özel programlar geliştirmesi teşvik edilebilir. Bu kuruluşlar genellikle toplum tabanlı koruma, eğitim ve farkındalık faaliyetlerine destek verirler ki Van Gölü için de bu gereklidir.

Son olarak, kültürel ve turistik işbirlikleri de göz ardı edilmemelidir. Van Gölü, barındırdığı Akdamar Adası ve Kilisesi gibi kültürel miras unsurlarıyla da tanınır. UNESCO Dünya Mirası geçici listesinde yer alan Akdamar Kilisesi'nin çevresi, doğal peyzaj olarak Van Gölü ile bütünleşiktir(Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015). Bu anlamda UNESCO'nun kültürel miras programları Van Gölü'nün korunmasıyla dolaylı bağlantılıdır. İleride Van Gölü'nün bir bütün olarak (hem doğal hem kültürel peyzaj değeriyle) UNESCO Dünya Mirası statüsüne aday gösterilmesi dahi düşünülebilir. Böyle bir gelişme, uluslararası ilgi ve koruma bilincini en üst düzeye çıkaracaktır.

6. Sonuç

Van Gölü Havzasının hukuki statüsü ve çevresel koruma rejimi, çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Ulusal mevzuat, halihazırda gölün korunması için gerekli araçları büyük ölçüde sunsa da, uygulamadaki eksiklikler ve bölgeye özgü yasal düzenleme ihtiyacı belirgindir. Mevcut uygulamalar, çeşitli kurumların ve yerel aktörlerin çabasını yansıtırken, bunların bir stratejik çerçeve altında süreklilik kazanması gerekmektedir. Gölün geleceği için hem iç hukukta gereken düzenlemelerin yapılması hem de uluslararası işbirliği imkanlarının değerlendirilmesi şarttır. Van Gölü Havzasının korunmasında kalıcı başarı sağlamak için hukuki çerçevenin güçlendirilmesi, mevcut mevzuatın geliştirilmesi ve hukuki düzenlemelerin sıkı şekilde uygulanması gerekiyor.

Bu bağlamda, denetimlerin artırılması, caydırıcı cezaların uygulanması, kıyı kenar çizgisi belirleme sürecinin yerel halkın katılımıyla yürütülmesi ve yerel yönetimlerin altyapı projelerine öncelik vermesi gibi adımlar kritik öneme sahiptir. İlk olarak, uzun süredir dile getirilen "Van Gölü Koruma Kanunu"nın çıkarılması önerisi hayata geçirilmelidir. Hem 2019'daki çevre platformu bildirgesinde hem de 2023'te TBMM'ye sunulan ortak yasa teklifinde, Van Gölü için özel bir kanunun gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kanun, Van Gölü havzasını bütüncül bir yaklaşımla ele alarak kurumsal sorumlulukları tanımlamalı, merkezi ve yerel idareler arasında koordinasyonu tesis etmeli, koruma ve kullanma dengesi ilkesini hükme bağlamalıdır. Kanun kapsamında Van Gölü Koruma Alanı ilan edilerek, bu alanda uyulması gereken özel kurallar (örneğin yapılaşma kısıtları, deşarj yasakları, koruma bandı genişliği, ekosistem izleme zorunlulukları vb.) detaylandırılabilir. Ayrıca kanun, çakışan mevzuat hükümlerini bertaraf ederek Van Gölü özelinde üst norm haline gelebilir. Böyle bir yasal düzenleme, hem idarelerin elini güçlendirecek hem de mahkemelerin çevre davalarında dayanacağı sağlam bir temel oluşturacaktır.

Genel su ve çevre mevzuatı açısından bakıldığında, Türkiye'nin kapsamlı bir Su Kanunu'nu yürürlüğe konulması da Van Gölü gibi havzaların korunmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmada da değinildiği üzere, su yönetimindeki dağınıklık Van Gölü Havzasında da hissedilmektedir. Su Çerçeve Kanunu niteliğinde bir yasa, havza bazında planlamayı yasal zorunluluk haline getirir, havza koruma kurullarını hukuki statüye kavuşturur ve su kalite hedeflerini bağlayıcı kılar. AB uyum sürecinin bir gereği olan bu yasanın çıkarılması, Van Gölü Havza Planı'nın da etkin uygulanmasını destekleyecektir. Bu nedenle gelecekte su kanunu çalışmalarına Van Gölü özelinde veriler ve tecrübeler dahil edilmeli; kapalı havzalar için özel hükümlere yer verilmelidir. Mevcut mevzuatın uygulanmasında görülen boşluklar ve zaaflar da giderilmelidir. Örneğin, Kıyı Kanunu'nun Van Gölü'nde tavizsiz uygulanması gelecekte garanti altına alınmalıdır. Bunun için merkezi idare, kıyı alanlarını imara açan planları re'sen iptal edebilmelidir. İlgili bakanlık bir genelge ile Van Gölü kıyılarının "Kıyı Kanunu'na aykırı planlamalara kapalı" olduğunu ilan edebilir. Ayrıca, sit alanı ilan süreçleri hızlandırılarak göl çevresindeki tüm önemli doğal alanlar (sazlıklar, delta bölgeleri vb.) kesin korunacak hassas alan statüsüne kavuşturulmalıdır. Böylece yerel düzeydeki imar baskıları hukuken engellenebilecektir.

Hukuki çerçevenin geliştirilmesi için bir diğer öneri, yaptırımların caydırıcılığının artırılmasıdır. Çevre Kanunu'ndaki idari para cezaları her yıl yeniden değerlendirme ile artsa da, büyük ölçekli ihlaller için daha ağır müeyyideler gerekebilir. Özellikle kamu kurumlarının ihmali sonucu ortaya çıkan çevre zararlarında (örneğin atıksu tesisinin yanlış işletilmesi gibi) cezaların kurum bütçelerine etkisi sınırlı kalabilmektedir. Bu durumda sorumlu yöneticilere kişisel idari/cezai sorumluluk yüklenmesi düşünülebilir. Ayrıca kirletenin tazmin yükümlülüğü ilkesi etkin uygulanmalıdır; göl kıyısında kirlenmeye yol açan bir işletme, sadece para cezası ile kalmayıp temizleme maliyetini de üstlenmelidir. Bu ilke Çevre Kanunu'nda mevcut olsa da pratikte uygulaması zayıftır. Özetle, hukuki çerçevenin geliştirilmesi kapsamında yeni yasa çıkarılması (Van Gölü Kanunu, Su Kanunu), mevcut yasaların katı uygulanması (Kıyı Kanunu, Çevre Kanunu), yaptırımların güçlendirilmesi ve kurumsal yapıların iyileştirilmesi gibi adımlar önem kazanmaktadır. Bu adımlar, havzanın korunmasına yönelik çabaların hukuki temelinin sağlamlaştırarak ve uygulamadaki belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır.

Son olarak, özellikle biyoçeşitliliği koruma stratejileri kapsamında, havzadaki önemli türler ve habitatlar için özel eylem planları hazırlanmalıdır. Çalışmada değinildiği üzere, İnci kefalı için Tarım ve Orman Bakanlığı zaten bir Tür Eylem Planı yürütmektedir (av yasağı denetimleri vb. bunun parçası). Bu eylem planı genişletilerek, balığın üreme habitatı olan derelerin korunması, kirlilikten arındırılması ve balık geçitlerinin inşa edilmesi gibi konular eklenmelidir. Van Gölü, doğru yönetilirse bölge ekonomisine de katkı sağlayan bir değer olabilir.

Eko-turizm ve doğa turizmi aktiviteleri geliştirilebilir; ancak bunlar göle zarar vermeyecek şekilde planlanmalıdır. Stratejik olarak, göl çevresindeki turizm altyapısı çevre dostu standartlarda olmalı, atık yönetimi ve atık su arıtması kusursuz işletilmelidir. Bu stratejilerin başarısı için sürekli izleme ve değerlendirme mekanizması kurulmalıdır. Gölün su kalitesi, seviyedeki değişimler, biyolojik parametreler düzenli raporlanmalı ve halka açık şekilde paylaşılmalıdır. Böylece ilerlemeler ve sorunlar şeffaf biçimde takip edilebilir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve diğer araştırma kuruluşları bu izlemede aktif rol alabilir, her yıl "Van Gölü Ekosistem Durum Raporu" hazırlanabilir.

Kaynakça

- Aküzüm, T., Çakmak, B., ve Gökarp, Z.(2010). Türkiye'de su kaynakları yönetiminin değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(3), 67-74.
- Altan A., F. ve Doğu, A. F.(2018). Göllerde seviye değişimleri ve nedenleri: Van Gölü örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 183-208.
- Aşur, F (2017). Van kenti yakın çevresi kıyı alanı örneğinde sulak alanlar ve görsel peyzaj kalite değerlendirmesi. *Turkish Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 4(4), 506-515.
- Bekiroğlu, M.(2021). Van Gölü'nde biyolojik çeşitlilik ve çevresel tehditler. 1. Baskı, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Çevre Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Düzen, H.(2011). Van Gölü su seviye değişimlerine hidrojeolojik yaklaşım [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kadioğlu, M.(1995). Van Gölü'nde su seviye yükselmesinin meteorolojik faktörler ile olan ilgisi. N. Türkelli içinde, Van Gölü'nün Su Seviyesinin Yükselmesi Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Yolları Sempozyumu. Van, Türkiye: T.C. Van Valiliği.
- Koyuncu, B., ve Karakılçık, Y.(2019). Van Gölü havzasının yönetsel sorunları üzerine teorik bir inceleme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(27), 170-187.
- Sezen, S. G.(1996). Van Gölü'nde su seviye değişimleri ile yağışlar arasındaki ilişkinin tespit [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Turan, A. M. and Gümüşgören, B. (2024). Van kenti örneğinde görsel kirlilik: sorunlar ve çözüm önerileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 66, 24-41.
- Turan, E. Ve Bayrakdar, E.(2020). Türkiye'nin su yönetim politikaları: ulusal güvenlik açısından bir değerlendirme. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 1-19.
- Yıldız, E.(2018). Türkiye'de göllerin hukuki statüsü: Van Gölü üzerine bir değerlendirme, *MÜHFD*, 5(1), 110-125.
- Yıldız M. Z. ve Deniz O.(2005). Kapalı havza göllerinde seviye değişimlerinin kıyı yerleşmelerine etkisi: Van Gölü örneği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 15-31.
- Yılmaz V., Günay C. M.(2021). Van Gölü'nün korunmasına yönelik yapılan faaliyetlerinin değerlendirilmesi: Adilcevaz, Ahlat ve Tatvan Belediyeleri örneği, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(3), 574-583.
- İnternet Kaynakları
- Van Valiliği (2023). 2 şubat dünya sulak alanlar günü paneli sonuç bildirgesi. T.C. Van Valiliği. <https://www.van.gov.tr>
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021). Ramsar Sözleşmesi ve Türkiye'nin sulak alanları. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/sulakalanlar>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). Biyolojik çeşitlilik sözleşmesi (CBD). <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/cbd.pdf>.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı(2021), Van Gölü havza koruma izleme raporu. [van-go-lu-havzasi-i-zleme-raporu-20210609201149.pdf](https://www.van-go-lu-havzasi-i-zleme-raporu-20210609201149.pdf).
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2021). Van merkez ileri biyolojik atıksu arıtma tesisi projesi tanıtım dosyası.<https://webdosya.csb.gov.tr/db/van/icerikler/van-go-lu-havzasi-i-zleme-raporu-20210609201149.pdf>.
- https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/van_aritma_tesisi_tanitimi.pdf.
- Van Ticaret ve Sanayi Odası(2020). Van Gölü Havzası'nda çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma raporu. Van: TSO Yayınları.
- T.C. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2022). Van Gölü Havzası iklim değişikliği etkileri değerlendirme raporu. <https://www.mgm.gov.tr>.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2022). Van Gölü Havzası biyolojik çeşitlilik ve istilacı türler raporu. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı(2023). Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/turk-ye-cevre-sorunlar--ve-oncel-kler-_2023_yayina-hazir-hal--20250915105505.pdf.
- <https://resmigazete.gov.tr>.
- <https://anayasa.gov.tr/kararlar-bilgi-bankasi/>.
- <https://tr.wikipedia.org>.